

Gedichtendag 2007

Lessuggesties basisonderwijs

Gedichtendag 2007

Lessuggesties basisonderwijs

Vooraf

Op donderdag 25 januari 2007 vieren Nederland en Vlaanderen de achtste Gedichtendag. Deze keer zal die in het teken staan van 'stilte en eenvoud' in de poëzie. Dat is een ingetogen thema, maar de viering van Gedichtendag in het basisonderwijs hoeft er niet minder uitbundig om te zijn.

Stilte en poëzie, het lijken op het eerste gezicht tegengestelden. Zoals de wereldberoemde Poolse dichteres Wisława Szymborska dichtte: 'Wanneer ik het woord Stilte uitspreek, / vernietig ik haar.' Hoe kan een gedicht iets over stilte zeggen, aangezien het toch uit woorden bestaat en dus die stilte altijd verbreekt? Zelfs met de letters 'ssst!' verstoort je al het zwijgen.

Uit het feit dat poëzie en stilte toch heel goed samen kunnen gaan, blijkt meteen dat poëzie iets kan wat in gewoon taalgebruik niet zomaar kan: tegenstellingen opheffen. Poëzie kan met woorden stilte maken. De magie van poëzie is dat je er de stilte soms in kunt *horen*.

Deze bijzondere eigenschap van poëzie heeft ervoor gezorgd dat er door de eeuwen heen heel veel avond-, nacht- en slaapliedjes zijn geschreven. Het is immers aan het einde van de dag dat de stilte vaak het grootst is.

Hoe doen ze dat dan, die dichters, stilte oproepen? Op allerlei verschillende manieren. Ze gebruiken zachte klanken, ze herhalen woorden, ze schikken het wit op de pagina, ze stokken, ze kiezen stille beelden, beschrijven minieme geluiden, ze maken dat er niets of bijna niets beweegt of gebeurt. Ze bedenken *het geluid* van de stilte. In een gedicht kan de stilte ruisen en suizen, of kan je naar de stilte luisteren.

Dichters kunnen woorden iets laten zijn wat ze niet zijn. Als Johanna Kruit dicht: 'Dit is een nachtgedicht, / kijk maar, het gaapt. / Het zal op je passen / wanneer je straks slaapt.' Dan gaapt het gedicht, ook al kan dat niet. In deze lessuggesties gaat het over zulke gapende gedichten, waarbij je zelf ook moet gapen, niet uit verveling, maar om de rust en de stilte, de ontspanning die ze oproepen.

Slaapliedjes zijn de eerste gedichten waarmee kinderen kennismaken. Al lang voordat ze weten wat 'schapen' en 'voetjes' zijn, luisteren ze naar 'Slaap, kindje, slaap'. Nu die liedjes voor hen niet meer puur en alleen maar klank zijn, kunnen ze aan de hand van deze lessuggesties onderzoeken wat er allemaal in gebeurt.

Over de lessuggesties

In deze lessuggesties zijn tien verschillende slaap- en stilteliedjes van verschillende dichters uit heden en verleden, uit binnen- en buitenland bij elkaar gebracht. Twee aan twee worden de gedichten gelezen en besproken in vijf verschillende lessen, bedoeld om te geven in de aanloop naar Gedichtendag 2007. Wanneer er minder tijd beschikbaar is, kan de leraar of lerares een of twee van de lessen uitkiezen; elke les kan op zichzelf staan. De vragen bij de gedichten nodigen uit tot beter lezen, wat het enthousiasme van de kinderen voor poëzie zal aanwakkeren, en hen misschien zal inspireren om mee te doen aan de slaapliedjeswedstrijd.

Slaapliedjeswedstrijd

Scholen uit het basisonderwijs kunnen meedoen aan de slaapliedjeswedstrijd, waarvan de winnaars op Gedichtendag bekend worden gemaakt. Elke school is vrij om te beslissen over de wijze waarop zij inzendt. Zij kan bijvoorbeeld binnenschools een wedstrijd organiseren en de winnende gedichten inzenden voor de landelijke wedstrijd, maar zij kan ook alle door kinderen van hun school geschreven gedichten opsturen om mee te dingen naar de prijzen. Poetry International selecteert drie winnaars uit alle binnengekomen inzendingen. De tien mooiste slaapliedjes (of stilteliedjes) worden gepubliceerd op www.gedichtendag.org. Alle scholen die mee willen doen aan de wedstrijd moeten hun inzendingen voor 20 januari 2007 opsturen naar Poetry International, het adres vindt u achter in deze lessuggesties.

LESSUGGESTIES SLAAPLIEDJES

De vijf lessen

Er zijn in deze lessuggesties vijf lessen over slaapliedjes opgenomen. Elke les gaat over twee gedichten met een gemeenschappelijk thema:

I VECHTEN TEGEN DE SLAAP

Gedichten van Elma van Haren en Charlotte Mutsaers

II BOZE ZANDMANNETJES

Gedichten van M. Moussorgsky en Sjoerd Kuiper

III ALLES GAAT SLAPEN

Gedichten van Jacqueline van der Waals en Willem Wilmink

IV ZOETE WOORDJES, ZACHTE KLANKEN

Gedichten van Paul van Ostaijen en Guido Gezelle

V LUISTEREN NAAR DE STILTE

Gedichten van Robert Gernhardt en Hans Kuiper

Algemene suggesties

- ▽ Vertel de kinderen over stilte in poëzie en slaapliedjes aan de hand van de inleiding bij deze lessuggesties.
- ▽ Inventariseer welke slaapliedjes de kinderen kennen.
- ▽ Vraag of ze vinden dat slaapliedjes werken en waarom. Heeft het te maken met zachte klanken, met het steeds herhalen van dezelfde woorden, met het verhaaltje of de beelden? Of komt de slaap juist omdat er niets gebeurt in het liedje?
- ▽ Vraag de kinderen waaraan zij het liefst denken als ze gaan slapen. Aan alle leuke dingen van de voorbije dag? Aan iets waarop ze zich verheugen? Tellen ze schapen? Of proberen ze juist nergens aan te denken?
- ▽ Bedenk samen met de kinderen op grond van de gevoerde gesprekken waaraan het ideale slaapliedje volgens hen zou moeten beantwoorden.
- ▽ Kopieer uit deze lessuggesties voor alle leerlingen per les de twee te bespreken gedichten.
- ▽ Laat beide gedichten eerst in stilte door de hele klas doornemen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen. Het herhaald horen is de beste kennismaking met een gedicht. Loop met de klas zo nodig de moeilijke woorden in de gedichten na.
- ▽ Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.
- ▽ Na de les(sen) over de gedichten werken de kinderen zelf aan het schrijven van een slaap- of stilteliedje. De gedichten die daaruit voortkomen kunnen meedingen in de landelijke slaapliedjeswedstrijd.

I VECHTEN TEGEN DE SLAAP

‘Naar bed, naar bed, zei Duimelot. / Eerst nog wat eten, zei Likkepot.’ Zo begint het bekende aftelrijmpje. Kinderen willen nooit naar bed. Er is altijd een honger naar het een of ander die eerst nog even moet worden gestild. In het gedicht ’’s Avonds laat’ heeft de dichteres Joke van Leeuwen dat mooi beschreven: ‘Moet je niet slapen? Wat dacht je ervan? / Eventjes wachten? Eventjes dan.’ En dan volgen er een heleboel zaken die nog ‘eventjes’ moeten gebeuren voor het naar bed gaan, en het gedicht besluit: ‘Eventjes duurt nog een héle poos.’ Kinderen zijn keien in het verzinnen van uitvluchten. In het gedicht ‘Ik hoor als de beste’ van Hans Kuyper schept een jongetje op over de meest onwaarschijnlijk zachte geluiden die hij allemaal hoort. ‘Ik hoor zelfs kabouters nog praten.’ Het gedicht besluit: ‘Maar, als mijn moeder / me zegt: “Hup, naar bed!” / Als ze mij bij het spelen komt storen, / dan zitten mijn oren / op slot, lijkt het net. / Gek hè, / dat kan ik níét horen!’ Sommige slaapliedjes spelen in op die onwil om te gaan slapen bij kleine kinderen, om ze via die slinkse omweg tóch onder zeil te krijgen.

- De dichters Elma van Haren en Charlotte Mutsaers schreven allebei zo’n slaapliedje, respectievelijk ‘In slaap’ en ‘Berceuse’ (een ‘berceuse’ is een wiegeliedje). Vraag aan de kinderen hoe deze beide gedichten verschillen van het klassieke ‘Slaap, kindje, slaap’. Worden de luisteraars/lezers hier ook aangemoedigd tot liggen gaan en ogen sluiten?
- Als die kindjes dan niet moe zijn, zo moeten Van Haren en Mutsaers hebben gedacht, dan zullen we ze wel eens eventjes moe máken. Laat de kinderen beschrijven wat er zo vermoeiend is in beide gedichten.
- Kennen de kinderen Black Beauty uit het gedicht van Van Haren? Het is een heel dapper en slim mooi zwart paard uit een televisieserie voor kinderen die vroeger heel populair was. Alles in dit gedicht lijkt erop gericht je juist uit de slaap te houden: steigeren, krampende handen, zere billen. Loop met de kinderen al het oncomfortabele, opwindende in het gedicht na. Waar is de omslag en stuurt het gedicht toch op slapen aan? Zijn er kinderen die ook zulke wilde fantasieën gebruiken om in slaap te komen?
- Een monotoon ritme is vaak slaapverwekkend. Eigenlijk zet Van Haren in haar gedicht een val, waardoor je in zo’n kadans gevangen raakt. Welke kadans is dat? Laat zien waar die in het gedicht voorkomt (op drie plaatsen), en waar die het sterkst is (aan het slot). Heeft dit slaapliedje eigenlijk een einde? Je kunt misschien ook zeggen dat het ‘wegebt’: waarom?
- ‘Daar heb je de poppen aan het dansen’ is een vaste uitdrukking in het Nederlands, die betekent: nu begint de ruzie, de narigheid, nu is het goed mis. Denken de kinderen dat Mutsaers in haar gedicht op die uitdrukking zinspeelt? Of zou Mutsaers gedacht hebben aan het liedje ‘Ik kwam laatst langs een poppenkraam’, waarin de poppen ook aan het dansen zijn? Misschien bedoelt ze dan toch gewoon dat de poppen vrolijk zijn? Of spelen beide betekenissen – vrolijkheid én geruzie – mee?
- Werkt het herhalen van steeds dezelfde regel ‘De poppen zijn aan ’t dansen’ slaapverwekkend? Waarom? En werkt het extra slaapverwekkend omdat dansen zo vermoeiend is? De strofes (een strofe is een aantal versregels bij elkaar, van een andere strofe gescheiden door een witregel) waarin deze regel wordt herhaald, zijn steeds een regel korter. Waarom is dat? Heeft dat misschien met dat vermoeiende te maken?

- In de laatste strofe van het gedicht van Mutsaers staat de regel: ‘Oorlof, mijn arme schaapjes’. ‘Oorlof’ betekent adieu, vaarwel. De regel ‘Oorlof, mijn arme schapen’ komt ook voor in het Wilhelmus, het Nederlandse volkslied, waarvan iedereen alleen de eerste regels kent. In het Wilhelmus rijmt de regel op ‘Uw Herder zal niet slapen’. Ook Mutsaers zal de regel hier geruststellend hebben bedoeld. De schaapjes van poppen kunnen rustig gaan slapen want hun herder, de poppenmoeder die ze met dit liedje in slaap wiegt, past op ze. Maar in het Wilhelmus gaat het over oorlog. Is dat een extra reden om bij ‘De poppen zijn aan ’t dansen’ toch ook aan narigheid te denken? Is dit misschien niet alleen een wiegeliedje, maar ook een liedje tegen alle geruzie in de wereld?
- Op welk slaapliedje zouden de kinderen na de bespreking van bovenstaande vragen het rustigst kunnen gaan slapen, denken ze? Waarom?

In slaap

Black Beauty stormt de televisie uit.
Een galop die ik al rijden kan.
Op bed grijp ik de teugels
en draaf met haar de nacht in.

Klopperdeklop zeggen paardenpoten.
Ik leg mij op haar rug
en klem mijn voeten in de beugels.
Als zij steigert, zweef ik mee.

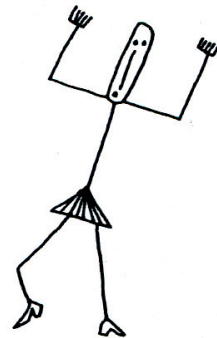
Zij laat haar glanzende tanden zien,
het schuim staat op haar bek.
Ik ben een deel van haar,
met haar vervlochten met haar manen.

De wind doet mijn ogen tranen,
mijn handen krampen om het leer.
Mijn billen zeer van in het zadel zitten.
Ik zweet van heel haar paardenhitte.

Trippel trappel paardenvoetjes
is voor baby's, niet voor mij.
Ik glij weg tussen de lakens,
slaap op Black Beauty en
mompel nog de laatste groeten
aan deze lange dag

kadoek
kadoek
kadoek
kadoek
kadoek
kadoek

Elma van Haren (1954)
Uit: *Het krakkemik*
Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam, 2003

Berceuse

De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen

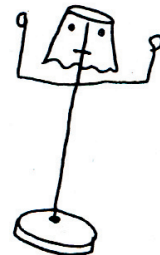
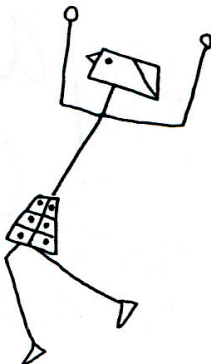
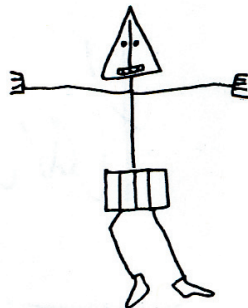
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen

De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen

De poppen zijn aan 't dansen
De poppen zijn aan 't dansen

De poppen zijn aan 't dansen
En nu zijn ze moe
Oorlof mijn arme schaapjes
ga maar naar bedje toe.

Charlotte Mutsaers (1942)
Uit: *De tweede ronde*, lente 1987

II BOZE ZANDMANNETJES

Er is een Oudhollands liedje over het Zandmannetje, waarin de volgende regels voorkomen: ‘De Zandman is gekomen, / Gluurt door de schemering / Of ergens soms een kindje / Nog niet ter ruste ging! / En ziet hij zulk een stouten klant, / Hij strooit in d’oogjes zand. / Goeden nacht, goeden nacht! / Mijn kindje, goeden nacht!’ (voor de volledige tekst zie <http://home.planet.nl/~lind0399/zandmannetje.html>). Bij het Zandmannetje denken kinderen tegenwoordig aan een vriendelijk mannetje, voor zover ze er al aan denken, want uit onderzoek is gebleken dat kinderen dit mannetje, of Klaas Vaak zoals hij in Nederland en Vlaanderen ook wel heet, nauwelijks meer kennen. Uit het oude liedje is af te lezen dat kinderen ook een beetje bang werden gemaakt voor de Zandman, om ze braaf in slaap te krijgen. Het oorspronkelijke Zandmannetje was zwart, en kwam hij door de schoorsteen binnen, net als Zwarte Piet. In het Duits heette hij ook wel ‘pekmannetje’. En er is een slaapliedje van de Zuid-Afrikaanse dichteres Ingrid Jonker waarin een ‘donker man’ voor komt. In verschillende talen vind je kennelijk een vergelijkbare traditie terug.

- ▢ In de slaapliedjes van Sjoerd Kuyper en M. Moussorgsky komen ook zulke boemannetjes voor om kinderen die niet willen slapen bang te maken: de ‘oude rover Bibberwang’ en de ‘Bullebak’. Vinden de kinderen dat deze boosaardige figuren zich kunnen meten met het Zandmannetje? Zouden zij er de slaap bij kunnen vatten? Of zouden zij van angst juist niet kunnen slapen?
- ▢ Is er in het slaapliedje van Moussorgsky een kind of een volwassene aan het woord? Wat vinden de kinderen kinderlijk aan de taal van het gedicht, en wat niet? Is er in het liedje van Sjoerd Kuyper ook iets dat ze kinderlijk vinden, of zien ze daar alleen grotemensentaal?
- ▢ Het gedicht van Kuyper rijmt, dat van Moussorgsky bijna helemaal niet. Loop met de kinderen het rijm in beide gedichten na. Draagt het rijm aan het eind van de metrische regels (dat wil zeggen regels met een vast ritme) bij aan de slaapverwekkendheid van een slaapliedje? Gebruikt Moussorgsky misschien een andere techniek die ook heel goed werkt? (Herhaling van hele zinnen/woorden.)
- ▢ In beide gedichten worden de kinderen niet alleen bang gemaakt, maar ook gerustgesteld. Laat de kinderen vertellen hoe dat in beide liedjes verschillend gebeurt.
- ▢ Wat hebben kinderen het liefst: vriendelijke of boosaardige Zandmannetjes?

Slaapliedje

De oude rover Bibberwang
was ontsnapt uit het gevang.
In zijn bootje voer hij henen
naar de grote stad Athene.

De Atheners waren bang
voor die oude Bibberwang.
Wees maar blij, mijn kleine vent,
dat jij geen Athener bent.

Of:

Wees maar blij, mijn kleine meid,
dat gij geen Athener zijt.

Sjoerd Kuyper (1952)
Uit: *Fanfare*
Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2002

Slaapliedje voor de lappenpop Tjapa

Tjapa, welterusten,
Tjapa, jij moet slapen,
Tjapa, doe je ogen dicht.
Tjapa. Sst... slapen!

Tjapa, jij moet slapen,
straks komt Bullebak,
stopt jou in een zak,
om je op te vreten.

Tjapa, jij moet slapen.
Ga me maar vertellen
van dat mooie droomland:
het tovereiland
met zijn grote boomgaard,
en daar groeien peren,
o, wat zijn ze sappig,
en de gouden vogel
zingt er toch zo grappig.

Da-ag, welterusten,
Da-ag, dag, Tjapa.

M. Moussorgsky (1839-1881)
Vertaling uit het Russisch: Willem Wilmink
Uit: *Willem Wilmink, Moet worden gevreesd dat het nooit bestond?*
Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1991

III ALLES GAAT SLAPEN

Veel vaders en moeders proberen hun kinderen over te halen om te gaan slapen door met van alles aan te komen dat al lang en breed onder de wol ligt. Niet alleen om te laten zien dat het niet onredelijk is om van hen te verlangen dat zij ook naar bed gaan, maar ook om ze ervan te overtuigen dat er werkelijk niets meer te beleven valt. In slaapliedjes wordt die tactiek vaak gebruikt. Zoals in het ‘Duivenslaapliedje’ van Diet Huber: ‘alles gaat nu slapen, / ’t paardje en de schapen, / ’t poesje en de bontekoe, / koekeboe, koekeroe. / Alle blaadjes worden stil / niemand die meer praten wil.’

- ▢ In het slaapliedje van Willem Wilmink en het ‘Avondliedje’ van Jaqueline van der Waals houden mensen, dieren en planten de dag voor gezien. Loop met de kinderen in beide gedichten langs wat en wie er allemaal gaat slapen. Soms krijgen dieren en planten daarbij menselijke trekjes toegedicht. Waar is dat volgens de kinderen het geval?
- ▢ ‘Morgen is er weer een dag’: dat is nog zo’n argument om kinderen in bed te krijgen. Van der Waals gebruikt dat ook. Laat de kinderen dit en ook andere argumenten die zij in haar gedicht aandraagt aanwijzen.
- ▢ Het gedicht van Wilmink is niet zo heel lang geleden geschreven, dat van Jacqueline van der Waals wel. Dat kun je duidelijk aflezen aan de taal die beide dichters gebruiken. Laat de kinderen aangeven waar ze het gedicht van Van der Waals ‘ouderwets’ van taal vinden. Vinden ze daarom ook dat haar gedicht niet meer goed overkomt, of belet de taal hen niet het toch een mooi gedicht te vinden?
- ▢ In het liedje van Wilmink zijn de regels heel kort en bondig. Vraag aan de kinderen waarom zij denken dat de dichter hiervoor heeft gekozen. Past kortaf zijn bij moe zijn? Wie is er in dit gedicht nog kortaffer dan de dichter?
- ▢ Zo woordarm als het gedicht van Wilmink is, zo woordrijk is dat van Van der Waals. Wat werkt volgens de kinderen in een slaapliedje het beste?

Slaapliedje

Het schaap heeft slaap,
de koe is moe,
het varken doet
zijn oogjes toe.

Het paard kijkt over
’t prikkeldraad
en denkt: Het is
ontzettend laat.

De kip zegt zacht
nog één keer: Tok.
En ach, daar slaapt ze
op haar stok.

De boer kruipt ook
het bed maar in,
lekker dicht
bij zijn boerin.

Willem Wilmink (1936-2003)

Uit: *Verzamelde liedjes en gedichten*

Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 1986

Avondliedje

Nu moeten die oogjes zich sluiten,
die ik weer open zag.
We hebben de ganse dag
door weiden en bossen daarbuiten
gelopen, of worden misschien
die voetjes niet moede van ’t stappen,
die lachende lipjes van ’t snappen,
die kijkertjes niet van ’t zien?

Daar buiten bij bosbes en varen
daar heb ik je sprookjes verhaald,
daar speelden we, dat we verdwaald,
als Hans en Grietje waren,
daar hebben wij beiden, verrukt,
de vlugge konijnen zien spelen;
we hebben de holle stelen
van paardebloemen geplukt,
en heel lange slingers gemaakt
en bloemenkransjes gewonden,
wij hebben een nestje gevonden
maar niet aan de eitjes geraakt...

Maar nu beginnen alree
de blinkende sterren te schijnen
nu rusten de kleine konijnen
op hun legerstee.
En knikkebollend staan
in ’t gras de witte margrietjes
en blauwe vergeet-mij-nietjes
en willen niet slapen gaan

Nu zingt de zorgzame wind:
‘Madeliefje, mijn engeltje,
val niet van je stengeltje,
ga toch naar bed, mijn kind.’
En slapen dan bloem en kruid,
dan vaart de wind door de landen;
waar paardebloemkaarsjes nog branden,
blaast hij de lichtjes uit...

Maar nu is mijn lieveling moede
en nu moet ze slapen gaan,
er komen nog vele goede,
heerlijke dagen aan!

Maar nu komt er eerst een nacht,
reeds is het donker daarbuiten,
nu moeten die oogjes zich sluiten,
mijn kindje, slaap zacht, slaap zacht.

Jacqueline van der Waals (1868-1922)

Uit: *Nieuwe verzen*

Uitgeverij G.F. Callenbach, Nijkerk, 1909

IV ZOETE WOORDJES, ZACHTE KLANKEN

‘Trippel trappel paardenvoetjes / is voor baby’s, niet voor mij.’ Dat zegt de woeste paardrijder in het slaapliedje van Elma van Haren dat in de eerste les van deze lessuggesties aan de orde kwam. De beroemdste slaapliedjes, waaronder natuurlijk ‘Slaap kindje, slaap’, moeten het niettemin vooral hebben van zoete klanken en een zacht ritme, kortom van het ‘babyachtige’. Het zijn ‘wiegeliedjes’, al zijn het niet per se wiegjes waarbij je ze zingt. Ook heel wat oudere kinderen en zelfs volwassenen wanen zich nog graag op moeders arm in slaap gewiegd, ook al is er niets dan het ritme van zachte klanken en zoete woordjes om die illusie in stand te houden. In een liedje kunnen alleen zachte, sussende klanken al slaapverwekkend genoeg zijn, zoals wordt geïllustreerd in Joke van Leeuwens ‘Versje om te mompelen als je niet goed in slaap kunt komen’. Daarin wordt de regel ‘de slome slak slaapt in de slappe sla’ steeds herhaald en langzaam verbasterd tot louter klanken, om uiteindelijk in de laatste regel uit te monden in één simpele klank: ‘sssssss’. In slaapliedjes komen vaak woorden voor die geen betekenis hebben, alleen maar taalmuziek zijn, zoals ‘suja suja’ en ‘doderideine’. De dichter bekommert zich in zulke gedichten nauwelijks om het verhaal, maar des te meer om de klank en melodie. Het gaat hem om het maken van simpele, zoet klinkende en zacht wiegende taalbouwseltjes.

- De Vlaamse dichters Paul van Ostaijen en Guido Gezelle schreven beide zo’n wiegeliedje. Bekijk met de kinderen wat de dichters in die liedjes doen met klank (rijm, alliteratie – woorden gebruiken die met dezelfde letter beginnen –, herhaling van woorden) en ritme.
- Gezelle werd 66 jaar eerder dan Van Ostaijen geboren. Van Ostaijen, hoewel inmiddels lang dood, was al echt een moderne dichter, en zijn taal komt nu heel gewoon over, maar het Vlaams van Gezelle is hier en daar verouderd. Zien de kinderen waar? Zo zijn er de woorden ‘pinkelen’ (‘met de ogen knippen’ of ‘flonkeren’), ‘winkelen’ (‘snel heen en weer schieten’) en ‘krinkelen’ (‘kronkelen’) die nauwelijks nog voorkomen, en ook de ontkenning ‘en’, meestal met ‘niet’ verbonden, is niet meer gebruikelijk. Toch werkt het liedje van Gezelle nog goed. Dat zou kunnen komen omdat het in slaapliedjes meer om de klank dan om de betekenis gaat. Zijn de kinderen het daarmee eens?
- De berceuse van Van Ostaijen is geen vertelling. Elke nieuwe regel in het liedje lijkt vooral ontstaan uit de muziek, de klank van de vorige. Er is bijvoorbeeld geen *inhoudelijke* reden om van ‘reus’ in regel 1 op ‘roos’ in regel 2 te komen. Vraag aan de kinderen waar in het gedicht toch het verhalende om de hoek komt kijken.
- Vinden de kinderen het logisch dat in Van Ostaijens gedicht degene die gaat slapen zowel wordt toegesproken (‘Slaap’- de bevelende wijs in de eerste regels), als zelf spreekt (in de laatste regel: ‘Ik slaap’). Als het niet logisch is, is het dan storend? Of is hier weer het belangrijkste dat het mooi klinkt?
- Het liedje van Gezelle gaat zoals veel slaapliedjes over het kindje zelf – zijn oogjes, zijn krullen, zijn volle buikje –, maar het originele ervan is dat in dit liedje niet het kindje moe is, maar degene die zingt. Vinden de kinderen dat het liedje inderdaad de indruk maakt of er een moe iemand aan het woord is? Waar zit hem dat dan in?
- Waarom zou Van Ostaijen het woord ‘deur’ hebben gekozen, terwijl dozen toch gewoonlijk deksels hebben? (Het kan om redenen van klank én ritme zijn – welke? –, maar ook om inhoudelijke redenen.)
- Zien de kinderen een overeenkomst tussen de deur die dicht moet bij Van Ostaijen en de oogskens die toe moeten bij Gezelle? (Leg aan de hand hiervan aan de kinderen het verschil tussen ‘letterlijk’ en ‘figuurlijk’ uit.)

Berceuse nr. 2

Slaap als een reus
slaap als een roos
slaap als een reus van een roos.
 reuzeke
 rozeke
 zoetekoeksdozeke
doe de deur dicht van de doos
Ik slaap

Paul van Ostaijen (1896-1928)
Uit: *Verzamelde gedichten*
Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2001

Slaapt, slaapt, kindje slaapt,
en doet uwe oogskes toe,
die pinkelende winkelende oogskes daar,
’k ben ’t wiegen al zo moe:
’k en kan u niet meer wiegen,
’k en ga u niet meer wiegen,
slaapt, slaapt, toe!
g’ Hebt uw hert- en uw mondje voldaan,
g’ hebt al uw krinkelende krulletjes aan,
ach en ’k en kan van uw wiegske niet gaan:
slaapt, slaapt, toe!

Guido Gezelle (1830-1899)

Uit: *Dichtwerken*

Uitgeverij L.J. Veen, Amsterdam, z.j.

V LUISTEREN NAAR DE STILTE

Wie na al die slaapliedjes de slaap niet kan vatten, kan altijd nog naar de stilte luisteren. Want in stilte kan, zo blijkt ook uit tal van gedichten erover, heel wat te beleven zijn. Alleen als het stil is hoor je alle zachte geluiden: het tikken van je horloge, de vleugelslag van een motje, je eigen hartslag in je oor dat op het kussen ligt. Dichters weten zelfs het ruisen en suizen van de stilte zélf te beschrijven. De Nederlandse dichter Herman Gorter is beroemd om zijn gedichten waarin de stilte beluisterbaar is: ‘De dingen staan om me zoo stil / te luisteren wat de stilte wil, / vertellen wil.’ En de stilte is natuurlijk ideaal om geluiden in te fantaseren; rondom is het weliswaar stil, maar in je hoofd hoor je van alles.

- ▢ Robert Gernhardt en Hans Kuyper schreven elk een gedicht over stilte. Wanneer het stil is, wint dat wat niet kan spreken aan belang, komen voorwerpen tot leven, laten de dingen van zich horen. Kunnen de kinderen verwoorden wat de rol is die de levenloze dingen in beide gedichten spelen?
- ▢ De dingen in Gernhardts gedicht krijgen allerlei menselijke eigenschappen toebedeeld. (Dat heet met een moeilijke term antropomorfie.) Kunnen de kinderen aanwijzen wat die vermenselijking inhoudt bij de kat, de kersen, de vis en de tafel? Ook bij Kuyper is er één zo’n vermenselijking te vinden. Welke?
- ▢ Welk van de twee gedichten vinden de kinderen het stilst? Heeft dat te maken met de vorm of met de inhoud, of met allebei? En bij welk van de gedichten blijf je het wakkerst? Dat is niet dezelfde vraag want bij het stilste gedicht kan je heel goed het wakkerst blijven. Hoe luid klinkt dat gefluisterde ‘krrrak!’ bij Gernhardt hen eigenlijk in de oren?
- ▢ Sommige gedichten blijven dicht bij de werkelijkheid, in andere slaat de verbeelding van de dichter op hol, en verzint hij van alles wat niet kan. In welk gedicht is het eerste het geval en in welk het laatste? Wat vinden de kinderen het interessantst?
- ▢ Hoe zou je de stilte het beste kunnen verbeelden op een schilderij? Vinden de kinderen de prent van Almuth Gernhardt bij het gedicht van Robert Gernhardt een stille prent? Welke kleur heeft de stilte volgens hen?
- ▢ De stilte krijgt in gedichten vaak nadruk door haar te doorbreken. Bij Gernhardt gebeurt dat, bij Kuyper niet. Laat de kinderen samen een lijst aanleggen van hele zachte geluiden, die je alleen kan horen als het dood- en doodstil is, bijvoorbeeld in dat ‘allerstilste hoekje van de nacht’. Laat ze bij die geluiden ook de klank ervan bedenken. Misschien ligt hier een basis voor deelname aan de slaap- en stilteliedjeswedstrijd?

Luister, hoe stil
de kat nu is.
Hij denkt aan een
gerookte vis.

Drie kersen liggen
voor hem uit
en maken evenmin
geluid.

De vis ligt in
de keukenkast.
Van zoveel stilte
heeft hij last.

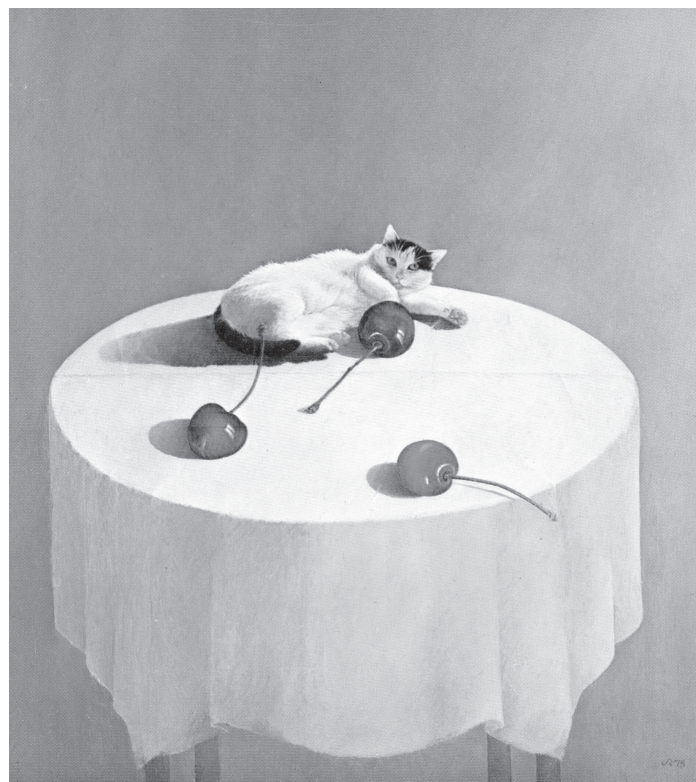
Graag zou hij roepen:
'Zeg eens wat!'
Maar daar hij slim is,
Laat-ie dat.

Zoiets had hem
er ingeluisd,
en nu weet niemand
waar hij huist.

Dus ook de vis
houdt zijn gemak.
Alleen de tafel
fluistert: 'Krrrak.'

Robert Gernhardt

Uit: *Wie dit leest is het vierde beest*
Uitgeverij A.A. Bruna & zoon,
Utrecht/Antwerpen, z.j.
Vertaling: Willem Wilmink
Illustratie: Almut Gernhardt

Het is het allerstilste
zwarte hoekje van de nacht.
Mama ligt allang in bed
en papa heeft me nog, zonet,
mijn laatste kus gebracht.

In mijn stille kamer
lig ik helemaal alleen.
Ik zoek, in mijn herinnering,
de vormen van de dingen in
het duister om mij heen.

De deur staat op een kiertje
naar het donker van de gang.
Het hele grote huis is stil.
Wat gek dat ik niet slapen wil...
Maar ik ben helemaal niet bang.

Want, het is het allerstilste
zwarte hoekje van de nacht,
maar één lampje is nog aan:
het lichtje met de halve maan
houdt over mij de wacht.

Hans Kuyper (1962)

Uit: *Ik kan alle woorden lijmen*
Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2003

Lessuggesties vorige Gedichtendagen

Alle lessuggesties die voor eerdere Gedichtendagen zijn opgesteld, zijn te vinden op de Gedichtendagwebsite, www.gedichtendag.org. Daar zijn tal van waardevolle ideeën en opmerkingen over poëzie en poëzie in de klas te vinden, waaruit u voor de komende Gedichtendag of de rest van het jaar kunt putten.

Handige adressen

In Nederland:

Stichting Poetry International

Eendrachtsplein 4
NL-3012 LA Rotterdam
telefoon +31 (0)10 282 27 77
www.poetry.nl
** coördineert Gedichtendag in Nederland en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival*

Stichting Autoped

Postbus 4223
3006 AE Rotterdam
telefoon +31 (0)10 4767381
www.poem-express.com
** organiseert jaarlijks het internationale reizende gedichtenfestival Poem Express*

Stichting Kinderen en Poëzie

Postbus 252
NL-5150 AG Drunen
telefoon +31 (0)416 37 30 19
www.skep.nl
** organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het basisonderwijs*

Stichting Schrijvers School Samenleving

Huddestraat 7
NL-1018 HB Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 49 23
www.sss.nl
** bemiddelt in Nederland bij schrijversbezoeken aan school*

Stichting Lezen

Nieuwezijds Voorburgwal 328G
NL-1012 RN Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 05 66
www.lezen.nl
** ontwikkelt leesbevorderende projecten*

Stichting Plint

Postbus 164
NL-5600 AD Eindhoven
telefoon +31 (0)40 245 40 01
www.plinternet.nl
** voor onder andere poëzieposters en ansichtkaarten*

Rivendell Po-T-Shirts

Zwaluw 17
NL-3435 AA Nieuwegein
telefoon +31 (0)30 604 29 68
** voor bestelling van t-shirts met gedichten*

In Vlaanderen:

Stichting Lezen

Frankrijklei 130/4
B-2000 Antwerpen
telefoon +32 (0)3 202 83 78
** coördineert Gedichtendag in Vlaanderen, ontwikkelt leesbevorderende projecten en bemiddelt in Vlaanderen bij schrijversbezoeken aan school*

Vlaams Fonds voor de Letteren

Generaal Capiaumontstraat 11, bus 5
B-2600 Berchem
telefoon +32 (0)3 270 31 69

Centrum Waerbeke

Waarbekeplein 19
9506 Geraardsbergen
www.waerbeke.be
www.stiltegebieden.be
** voor informatie over stiltegebieden in Vlaanderen*

vzw Behoud de Begeerte

Congresstraat 67
B-2060 Antwerpen
telefoon +32 (0)3 272 40 41

Kijk op www.literatuureducatie.nl voor meer informatie over deze en andere literaire organisaties.

Bloemlezingen met poëzie voor kinderen

Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is. Querido, Amsterdam, 2000 (hernieuwde uitgave). Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.
Ik geef je niet voor een kaperschip Met tweehonderd witte zeilen. Querido, Amsterdam, 1993. Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.
Opa, hou jij het nog vol? Averbode/DiVers, Averbode/Amsterdam, 2003. Samenstelling: Johanna Kruit.

De dichter is een tovenaar. 175 Gedichten voor kinderen. Averbode, Kampen, 2001. Samenstelling: JanVan Coillie.
Met gekleurde billen zou het gelukkiger leven zijn. Altiora, Averbode, 1996. Samenstelling: Jan Van Coillie.
Van Alphen tot Zonderland. De Nederlandse kindervoëzie van alle tijden. Querido, Amsterdam, 2000. Samenstelling: Anne de Vries.
Als heel de wereld een appeltaart was. Rijmpjes en gedichten. Leopold, Amsterdam, 2003. Samenstelling: Anne de Vries.

Colofon

Deze lesbrief is een uitgave van Stichting Poetry International, ter gelegenheid van de achtste Gedichtendag op donderdag 25 januari 2007.
Tekst: Tatjana Daan
Redactie: Stichting Poetry International, i.s.m. Stichting Lezen Vlaanderen
Vormgeving: Floor Houben

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van Poetry International, en in het bijzonder van de lessuggesties, stuurt u dan een e-mail naar: gedichtendag@poetry.nl. Ook uw reactie op en suggesties voor deze lessuggesties ontvangen wij graag op dit e-mailadres.